

Warszawa, 1 X 2024r.

Dr hab. Barbara Giza, prof. UMCS

Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach

Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej

w Lublinie

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Ilyi Tsibetsa

pt. "Narracje tożsamościowe w kinie krajów bałtyckich"

przygotowanej pod opieką promotorską

Dr hab. Nataszy Korczarowskiej – Różyckiej, prof. UŁ

Rozprawa doktorska Pana Ilyi Tsibetsa podejmuje niezwykle aktualną i interesującą tematykę narracji tożsamościowych w kinematografii krajów bałtyckich. Analiza tożsamości narodowej przez pryzmat kina, szczególnie po odzyskaniu niepodległości przez Litwę, Łotwę i Estonię w 1991 roku, stanowi ambitne i wielowymiarowe wyzwanie badawcze. Autor stara się ukazać, w jaki sposób kino tych państw, jako medium kulturowe, odzwierciedla oraz kształtuje wyobrażenia tożsamości narodowej i zbiorowej pamięci. Wybór tematu jest w pełni uzasadniony, biorąc pod uwagę brak szerokiej literatury w tym zakresie, zwłaszcza na gruncie polskim.

Rozprawa, dotycząca bardzo interesującego i ważkiego tematu oraz zawierająca szereg wartościowych elementów, bez wątpienia zasługuje w mojej ocenie na uznanie jej za podstawę nadania stopnia doktora, co zaznaczam już na wstępie. Jest to bowiem opracowanie wnoszące wartościowy wkład w dorobek dyscypliny nauki o kulturze i religii, w obrębie której przeprowadzany jest przewód.

Jednocześnie zamierzam podzielić się podzielić kilkoma refleksjami, może także poczuciem niedosytu, jakie niekiedy budzi lektura rozprawy pod względem spójności teoretycznej, doboru metodologii oraz głębokości analizy materiału filmowego.

Konstrukcja pracy, logiczna i klarowna, została pomyślana jako pochodna koncepcji, którą Autor przedstawia na początku: w trzech rozdziałach, z których najdłuższy jest trzeci – analityczny, opisano kwestię tożsamości i jej związku z narracją filmową, powiązaną z ujęciem instytucjonalnym w perspektywie badań nad pamięcią.

Dokonany w rozdziale pierwszym omawianej pracy przegląd literatury jest szeroki, co stanowi niewątpliwy atut. Autor podejmuje próbę zintegrowania teorii narracyjnych z badaniami nad tożsamością narodową, proponując tym samym interesującą ramę teoretyczną dla analiz filmowych. Odnosi się przy tym do szerokiego wachlarza teorii, takich jak koncepcje tożsamości narracyjnej Paula Ricoeura oraz metahistorii Haydena White'a, co daje pracy solidną podstawę teoretyczną i świadczy o dobrej znajomości teorii humanistycznych. Jednocześnie można odnieść wrażenie, że Autor niekiedy przyjmuje założenia teoretyczne bez pogłębionej refleksji nad ich ograniczeniami. Na przykład, wprowadzenie teorii Paula Ricoeura o tożsamości narracyjnej, choć trafne, nie zyskało w pracy wystarczającego uzasadnienia, dlaczego właśnie tę koncepcję Autor rozprawy uważa za kluczową dla analizy kina krajów bałtyckich. Podobnie, podejście Haydena White'a do metahistorii mogłoby być rozwinięte w sposób bardziej krytyczny, z uwzględnieniem potencjalnych alternatyw w analizie historycznych narracji filmowych.

Rozdział drugi poświęcony jest analizie instytucjonalnej kina krajów bałtyckich po 1991 roku. Można odnieść wrażenie, że analiza instytucjonalna – nieco bardziej rozwinięta – przyniosłaby znacznie więcej refleksji wzbogacającej warstwę informacyjną pracy. Pogłębienia wymagałaby część pracy dotycząca roli instytucji filmowych w krajach bałtyckich, zwłaszcza poprzez dostarczenie bardziej szczegółowych danych i przykładów w tym zakresie. Oparcie analizy na rozbudowanych badaniach instytucjonalnych, takich jak programy promowania kina narodowego, mogłoby znacząco wzbogacić rozprawę.

Rozdział trzeci pracy – najbardziej obszerny, liczący ponad jej połowę – zaplanowany został jako rozdział analityczny. Jako przedmiot analiz Autor wybiera wyłącznie fabularne filmy pełnometrażowe, a kryteria doboru to m.in. data produkcji filmu ściśle powiązana z właściwym dla danego kraju procesem powstania czy też zreformowania krajowej instytucji filmowej (dla filmów łotewskich – rok 2010, dla filmów litewskich – rok 2021, dla filmów estońskich – rok 2013). Datą graniczną dla każdej omawianej kinematografii jest natomiast rok 2021. W tym miejscu muszę wyrazić brak przekonania wobec argumentacji Doktoranta co do trudności w dostępie do filmów wyprodukowanych po tym roku. Dotarcie do materiałów badawczych powinno jednak stanowić priorytet w sytuacji, kiedy przyjmuje się i przedstawia już we Wstępie ambitne założenia dotyczące pionierskości rozprawy w odniesieniu do wybranego tematu. Tym bardziej, że sytuacja wojny rosyjsko-ukraińskiej, rozpoczętej w 2022 roku, mogła znacząco zmienić treść i wymowę filmów realizowanych przez kraje bałtyckie, o czym jednak czytelnik nie już szansy się dowiedzieć z przedstawionej pracy.

Kolejnym (nie budzącym z kolei wątpliwości) kryterium jest – jak pisze Doktorant – „przynależność filmu do kinematografii krajów bałtyckich na podstawie danych dotyczących produkcji filmów i ich finansowania ze środków publicznych administrowanych przez krajowe organy finansujące”. (s. 71)

Natomiast kryterium trzecim – być może najważniejszym – jest treść filmów i ich tematyka, odwołujące się do narracji o charakterze historycznym, czyli „wydarzeń postrzeganych jako historyczne, tzn. będących kulturowym i tożsamościowym donośnikiem dla praktyk pamiętania zbiorowego w krajach bałtyckich.” (s. 71)

Po przedstawieniu kryteriów wyboru filmów, Autor pracy informuje, iż konstruując rozdział analityczny, nie zdecydował się na trzy podrozdziały, w których opisana zostałaby specyfika każdej kinematografii, ponieważ po wstępnej lekturze wybranych do omówienia filmów zauważył między nimi wiele podobieństw w zakresie „tematyki i sposobów jej reprezentacji”. Podobieństwa te były na tyle znaczące, że decyzja o trzech podrozdziałach niosłaby - w ocenie Autora - ryzyko powielania tych samych założeń i wniosków. Wobec powyższego – uwzględniając różnice kontekstów

kulturowych i historycznych – analizy większości filmów przeprowadził Autor łącznie, zwracając uwagę na „podobieństwa tematyki, sposobów jej reprezentacji, sposobów prowadzenia narracji, portretowania doświadczeń wewnętrznych bohaterów uwypuklających tożsamościowy charakter narracji.” Co prawda – zgodnie z deklaracją - niektóre filmy zostały omówione w osobnych partiach pracy, jednak te osobne partie (według zapowiedzi ze strony 72 - „podrozdziały”) nie znalazły odzwierciedlenia w spisie treści. W efekcie powstaje wrażenie, że kina narodowe Litwy, Łotwy i Estonii nie mają aż tak silnej *differentia specifica* w stosunku do ich cechy wspólnej, czyli określenia „kraje bałtyckie”. W jakim ujęciu zatem można rozważać ich tożsamość, jak ją definiować? Na ile są to kinematografie odrębne, na ile zaś – podobne? Może jednak jedynie decyzja Autora rozprawy, dotycząca połączenia analiz trzech kinematografii, spowodowała, że taki wniosek (do jakiego stopnia nietrafny, chybiony?) mógł się w trakcie lektury nasunąć? Rozwinięcia tej kwestii będą z pewnością ciekawa podczas obrony pracy.

Sformułuję na koniec kilka uwag szczegółowych. Deklarowane interdyscyplinarne podejście do analizy filmów, wydaje się wartościowym rozwiązaniem. Połączenie analiz historycznych, filmowych i kulturowych pozwala na uzyskanie szerszej perspektywy na badane zjawiska. Autor przyjmuje narzędzia analizy formalnej filmów, takie jak focalizacja, a jednocześnie odnosi się do teorii narracyjnych i badań nad pamięcią zbiorową. Wydaje się, że decyzji tej powinno towarzyszyć wyraźniejsze wyjaśnienie, jak te różne podejścia mają być ze sobą zintegrowane, by zniwelować ryzyko poczucia pewnej niespójności metodologicznej, jakie może towarzyszyć czytającemu.

Ilya Tsibets prawidłowo zauważa, że kinematografie krajów bałtyckich są niezwykle istotnym narzędziem do badania narracji tożsamościowych, szczególnie w kontekście burzliwej historii tych narodów, obejmującej zarówno okresy okupacji radzieckiej, jak i późniejsze przemiany postkomunistyczne. Zasadność podjęcia tego tematu wynika również z faktu, że badania nad kinematografią tych regionów są stosunkowo ubogie w literaturze filmoznawczej, zwłaszcza w kontekście polskiej humanistyki. Ilya Tsibets w pełni dostrzega tę lukę i trafnie podejmuje próbę jej

zapełnienia poprzez próbę odpowiedzi na pytanie, dlaczego to właśnie narracje tożsamościowe w kinie są tak kluczowym zagadnieniem.

Najistotniejszym elementem rozprawy są analizy wybranych filmów z kinematografii Litwy, Łotwy i Estonii. Ilya Tsibets dokonuje przeglądu produkcji filmowych, które w jego opinii najlepiej odzwierciedlają narracje tożsamościowe tych narodów. Przykłady filmów dotyczą zarówno kluczowych momentów historycznych, takich jak II wojna światowa i okupacja radziecka, jak i bardziej współczesnych tematów związanych z transformacją postkomunistyczną. Analizy filmowe są ciekawe, choć Autor może nieco zbyt często ogranicza się do streszczenia fabuły filmów, rezygnując ze skupienia się na głębszej analizie formy, struktury narracyjnej czy symboliki wizualnej. Z pewnością ciekawe byłoby także włączenie refleksji nad tym, jak narracje te są odbierane przez lokalną publiczność oraz czy i w jaki sposób kształtują one poczucie tożsamości narodowej.

Jednym z ciekawszych wniosków, który pojawia się w pracy, jest wskazanie na fakt, że filmy z krajów bałtyckich często koncentrują się na motywach walki o wolność, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym. Jest to szczególnie widoczne w filmach poruszających temat okupacji radzieckiej, gdzie bohaterowie przedstawiani są jako symboliczne postacie walczące o zachowanie tożsamości narodowej. Byłoby ciekawe może wnikliwsze przedstawienie w pracy, jak te narracje wpisują się w szerszy kontekst polityki pamięci w krajach bałtyckich, co z kolei mogłoby dostarczyć kolejnych ciekawych wniosków na temat roli kina w budowaniu i utrwalaniu narracji historycznych.

Dyskusja wyników w pracy Ilyi Tsibetsa jest dobrze rozwinięta pod względem teoretycznym, może tylko w niektórych miejscach brakuje bardziej szczegółowej analizy materiału empirycznego, o czym wspomniałam wyżej. Autor podjął próbę powiązania swoich wniosków z teoriami tożsamości narracyjnej i metahistorii, co jest wartościowym podejściem. Doktorant trafnie zauważa, że kino krajów bałtyckich odgrywa istotną rolę w konstruowaniu narracji tożsamościowych, szczególnie w kontekście postkolonialnym. Niemniej jednak – o czym także już wspomniałam – w pracy brakuje dokładniejszego przedstawienia dowodów na to, jak te narracje oddziałują

na współczesną publiczność. Na przykład wprowadzenie bardziej szczegółowych danych dotyczących recepcji tych filmów mogłoby wzmocnić wnioski dotyczące roli kina w kształtowaniu tożsamości zbiorowej.

Po sformułowaniu powyższych uwag stwierdzam, że rozprawa Ilyi Tsibetsa wnosi istotny wkład w badania nad kinematografią krajów bałtyckich, szczególnie w kontekście badań nad narracjami tożsamościowymi. Praca ta jest oryginalna zarówno pod względem tematycznym, jak i teoretycznym, co czyni ją wartościowym uzupełnieniem literatury dotyczącej kina postkomunistycznego. Ilya Tsibets trafnie wskazuje na związki między kinem a polityką pamięci w krajach bałtyckich, co jest istotnym wkładem w badania nad kulturą audiowizualną w Europie Środkowo-Wschodniej. Praca ta wnosi wartościowy wkład w badania nad kinematografią krajów bałtyckich, a także w badania nad pamięcią zbiorową i tożsamością narodową. Tsibets pokazuje, że kino może stanowić istotne narzędzie konstruowania tożsamości narodowych, co czyni Jego pracę ważnym uzupełnieniem literatury filmoznawczej.

Gdyby Autor zdecydował się na bardziej szczegółowe badania empiryczne, w szczególności dotyczące recepcji filmów oraz ich roli w polityce pamięci, praca mogłaby także wnieść nową jakość do analizy narracji tożsamościowych. Postulat ten przedstawiam na końcu jako odpowiedź co do możliwego kierunku dalszych badań nad rolą kina z procesie konstruowania tożsamości narodowych.

Podsumowując, rozprawa Ilyi Tsibetsa pt. "Narracje tożsamościowe w kinie krajów bałtyckich" jest wartościowym wkładem w badania nad kinematografią regionu bałtyckiego oraz nad rolą kina w kształtowaniu tożsamości narodowych. Praca ta porusza istotne zagadnienia związane z pamięcią zbiorową, historią i kulturą krajów bałtyckich. Doktorant wykazuje się szeroką w edzą z zakresu filmoznawstwa oraz teorii narracyjnych, co czyni jego pracę wartościową również z perspektywy interdyscyplinarnych badań nad mediami.

Rekomenduję dopuszczenie pracy do dalszych etapów postępowania uznając, iż spełnia ona wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

